

Postmuseums brefkort 1919

av Göran Heijtz

När jag på 1980-talet byggde upp en posthistorisk samling om Stockholm blev jag fascinerad av ett postalt helsakskort, som enligt frimärkskatalogerna var utgivet av Postmuseum den 3 maj 1919 i endast 128 exemplar. Jag lyckades komma över ett sådant kort, och det har sedan dess fått pryda det avslutande bladet i min monterade utställnings-samling.

När det nu har gått exakt 100 år, tyckte jag därför att det skulle vara lämpligt att skriva om kortet och om vad som hände på Postmuseum i maj 1919. Det visade sig dessutom finnas många frågetecken omkring kortet och händelsen.

-Varför trycktes kortet i endast 128 exemplar och vilka skickades de till? Ibland anges antalet till 123. Vilket är korrekt?

-Varför påstås det i frimärkskatalogerna att det även ska finnas ett obegagnat exemplar? Ingen verkar ha sett detta kort.

Göran Heijtz, född 1954, har intresserat sig för vykort, poststämplor och posthistoria under många år. Han skriver sedan 1987 regelbundet om vykort i *Nordisk Filateli*. Från och med 1997 är han huvudredaktör för *Facit Postal*. Heijtz är sektionschef för vykort i Samlarföreningen S:t Erik sedan 1979, ordförande i Sveriges Frimärks-handlareförbund sedan 1993 och styrelseledamot i Postmusei Vänner sedan 2003. Han har tidigare medverkat i *Postryttaren* 2012, 2016 och 2018.

-Varför var valören 6 öre, eller om man tittar noga ”öre”, när brevkortsportot året innan hade höjts från 5 öre till 7 öre?

-Varför står det brefkort, med gammalstavning, när f hade bytts ut mot v både på vanliga brevkort och tjänstebrevkort redan 1915?

-Varför är korten stämplade på samma dag som evenemanget? Inte kan man skicka ut inbjudningskort så sent.

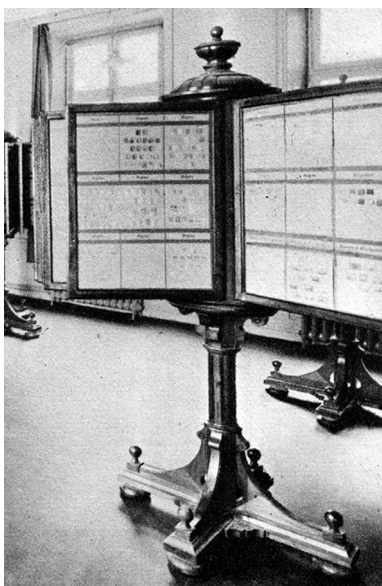
Inbjudningskort till
generalpostdirektören
Julius Juhlin.
(Postmuseum)

Listan med frågor kan göras ännu längre, men jag stoppar här och tar dem efterhand som de olika aspekterna behandlas.

Postmuseum

När jag läste om Postmuseums brevkort och att det hade använts som inbjudningskort till invigningen av museets frimärkssamlingar, trodde jag först att Postmuseums frimärksavdelning hade skapats först 1919. Men, det framkom ju ganska snart att museet, som hade invigts den 16 december 1906, redan från början hade visat frimärken och helsaker i speciella jugendinspirerade svängmontrar av trä med ramar. Montrarna hade anskaffats från Tyskland och gjorts i ordning till det första nordiska posttjänstemannamötet i Stockholm 1903, då man även visade ett urval av posthistoriska föremål i det då nybyggda Centralposthuset på Vasagatan.

Exponeringen ledde till tanken om ett postmuseum, och när detta blev verklighet 1906, visades frimärken i samma svängmontrar och med identiskt innehåll som 1903. Museets ursprungliga sju rum, varav ett användes för att visa frimärken, utökades 1914 med ytterligare sex rum och i samband därmed utökades även frimärksavdelningen.

Svängmonter i trä med frimärksramar.

Frankoteckenssamlingen görs om

Under 1918 och 1919 omarbetades Postmuseums monterade samlingar av svenska frimärken och helsaker helt. Tanken var att man för alla så långt utgivna frimärken, skulle visa både ostämplade och stämplade exemplar, i olika nyanser, med avarter, feltryck, provtryck, nytryck och till stor del även i helark. Allt blev dessutom väl monterat och med beskrivande texter. Fortfarande var det de äldre svängmontrarna i trä som användes. Dessa blev utbytta mot liknande i metall 1941.

Man ska komma ihåg att det till 1919 sammanlagt hade utgivits cirka 150 olika svenska frimärken, inklusive tandningsvarianter, tjänste- och lösenfrimärken. Som jämförelse kan nämnas att den siffran fram till idag är ungefär 3500 olika.

Förutom svenska frimärken visades även helsaker, ”stadsfrimärken”, det vill säga märken från lokalposterna i Göteborg och Stockholm samt deras helsaker, och även ”poststämplor å kuvert”, vad vi idag kallar för filatelistiska stämplor, från 1686 till 1800-talet.

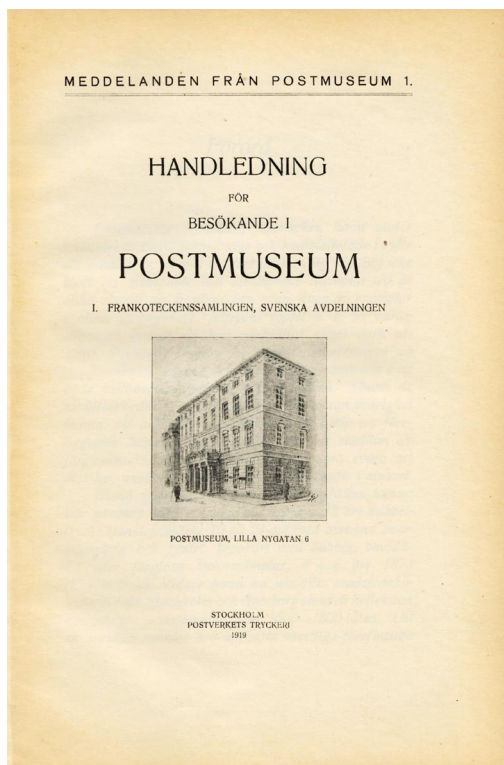
Handledning för besökande

Inför invigningen av de omgjorda samlingarna, lät Postmuseum under ledning av den dåvarande museichefen Johannes Rudbeck framställa en speciell skrift för besökare. Dess titel lyder ”Handledning för besökande i Postmuseum. I. Frankoteckenssamlingen, svenska avdelningen”. Allt som fanns i monterarna beskrivs ingående så att man skulle kunna följa och förstå vad som visades. Den är på sitt sätt också en handbok om svensk filateli fram till 1919.

Skriften har också en rubrik *Meddelanden från Postmuseum, 1.* och kom därmed att utgöra starten för utgivning av en lång svit av skrifter under de kommande årtiondena.

Postmuseums brevkort 1919

Samarbetet mellan den tidens främsta filatelisterna och Postmuseum måste ha varit omfat-

Handledning för besökande i Postmuseum, 1919.

tande. Många storsamlare hade säkert skänkt enstaka märken eller hela samlingar till museet. Det var därför logiskt att man skulle bjuda in sådana samlare och dessutom förstås Postverkets högsta chefer till invigningen av den omgjorda frimärkssamlingen.

Någon måste ha kommit på idén att man skulle trycka upp och skicka ut ett speciellt

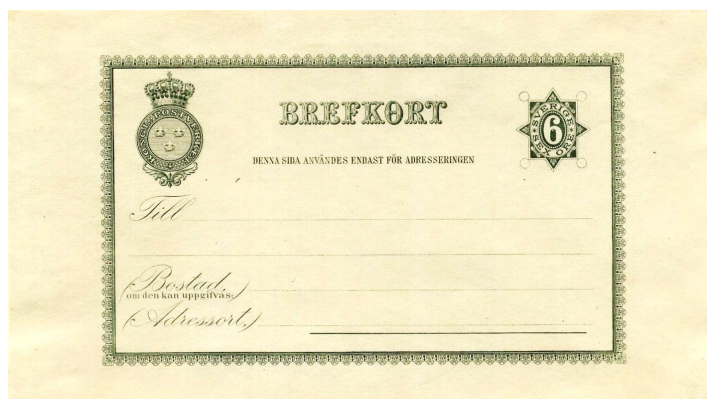
inbjudningskort i form av ett brevkort. I museets samlingar fanns gravyrprov från 1879 av ett icke utgivet brevkort i valören 6 öre. Förslaget till ett nytt brevkort hade tagits fram i samband med att kort i det nya, lite större, internationella formatet skulle framställas. Förslaget blev inte godkänt, utan i stället valde man att 1880 ge ut kort i det nya formatet med samma typ av valörstämpel som tidigare, men med en något förändrad pärlram.

Uppenbarligen fanns även tryckmaterielen bevarad, för man kunde 1919 framställa nya gravyravdrag och färgprover. Eftersom det var ett icke antaget förslag från 1879, hade det heller aldrig gjorts riktigt klart. Det är därför valören är ”6 ORE” i stället för ”6 ÖRE”. Men, det tyckte man uppenbarligen inte hade någon betydelse 1919.

Det förklarar också varför det på kortet från 1919 står ”brevkort” och även ”Bostad om den kan uppgifvas”, i båda fallen med gammalstavning, och i samma utförande som fanns på övriga brevkort utgivna under 1870-talet.

Postmuseums samlingar

Eftersom det på privat hand inte finns några kända varianter, provtryck eller liknande när det gäller detta kort, undrar man vad Postmuseum som gav ut kortet kan tänkas ha. I museets samlingar finns en arkivkartong med ett försättsblad med titeln ”Jubileums- och

Gravyrprov i gröngrå färg från 1879, med ofullbordad gravyr, bland annat står det ORE och inte ÖRE. (Postmuseum).

Minnespostkort”. Där ingår fem monterade blad som berör brevkortet från 1919.

Det första två bladen visar tre gravyrprover från 1879 av ett ej fullbordat förslag i blågrå och gröngrå färg enligt en äldre lista som ligger med i arkivkartongen. Valörstämpelns ytterram är endast antydd och Ö i öre saknar prickar.

Blad tre omfattar två färgprov gjorda 1919, mörklila och ljuslila (godkänd färg). Proven är i form av färdiga kort enligt texten. Jag misstänker att det är kortet i godkänd färg som avses när katalogerna anger

att det finns ett ostämplat kort känt. Men, det är inte korrekt, eftersom detta kort inte har något tryck på baksidan.

Blad nummer fyra visar enligt texten ”avdrag av den bevarade gravyren, strecken i hörnen är anvisningar beträffande kortstorleken”.

På det sista bladet är två stämplade inbjudningskort monterade, dels det till generalpostdirektören A. J. Juhlin som visas i inledningen på artikeln, dels ett till en på sin tid mycket känd frimärkssamlare, grosshandlaren Fredrik d’Orchimont med adress Floda station.

Färgprov i ljuslila färg, den godkända färgen. (Postmuseum).

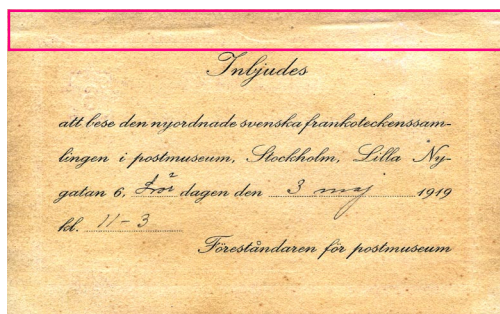

Avdrag i mörklila färg, med streck (passmärken) visande kortets storlek. (Postmuseum).

Kortens baksida

Det togs fram en text att tryckas på kortens baksida: ”Inbjudes att bese den nyordnade svenska frankoteckenssamlingen i postmuseum, Stockholm, Lilla Nygatan 6”. För veckodag, datum och klockslag gjordes punkterade linjer och uppgifterna har senare skrivits in för hand på varje kort – Lördagen den 3 maj 1919 kl. 11 – 3. Baksidans text avslutas med ”Föreståndaren för postmuseum”.

Tanken var att skriva de inbjudnas namn och adresser på adressidan, och skicka korten till dem. Deras namn behövde därför inte stå på kortens baksidor.

Inbjudningskortets baksida, med färglösa märken av en maskinstämpel på kortets övre del, vilket visar att det skickats i ett kuvert.

Poststämpeln

Korten är stämplade med en speciell stämpel, POSTMUSEUM STOCKHOLM 3/5 1919. Stämpeln räknas som Postmuseums första minnespoststämpel. Men, när datum för invigningen är inskrivet på kortens baksidor, visar det sig att det är samma datum som avstämplingens. Med tanke på den tidens krav, hade jag svårt att tänka mig att man skulle ha stämplat korten med ett datum som låg ett par veckor framåt i tiden och sedan ha skickat dem med posten. För självklart kunde man inte ha skickat en inbjudan samma dag som invigningen skulle vara, speciellt som vissa adressater bodde på andra orter. Jag undrade också om stämpeln möjligen kunde vara tryckt, då den har ungefär samma violetta färg som korten är tryckta i. Men, den tanken kan man snabbt

avföra, då vissa av korten har stämpelavtryck som delvis är lite sämre, och dessutom är placeringen av stämpeln lite varierande på de olika korten.

Efter mycket funderande, tror jag mig dock ha funnit förklaringen. Kortet stämplades och lades därefter i kuvert när de skickades. På båda mina kort, på kortet till d'Orchimont och på kortet som avbildas i *Facit-katalogen*, kan man på samtliga i kortens överkant tydligt se färglösa avtryck av den nedre delen av en postal maskinstämpel. Kortet har med största sannolikhet lagts i något större kuvert, som sedan har stämplats med en maskinstämpel, som har lämnat avtryck på korten. Att kortet till generalpostdirektören inte uppvisar dessa märken, är inte heller underligt. Kortet har ingen postadress utan har säkert hanterats internt inom Postverket genom personlig överlämning.

I och med att korten skickades i kuvert, hade det heller inte så stor betydelse att datumet inte var korrekt den dagen när korten skickades. Dessutom spelade det ingen roll att kortens valör var 6 öre, de skickades ju aldrig med posten. Nu återstår det för oss samlare att försöka att hitta ett sådant ytterkuvert, som komplement till ett kort i våra samlingar.

Vilka var inbjudna

Enligt texterna på Postmuseums monterade blad, skickades det 123 och inte 128 inbjudningskort, som det står i vissa frimärkskataloger. Det har på museet inte gått att hitta någon förteckning över de inbjudna, ej heller något foto som har tagits i samband med invigningen. De kort som genom åren har bjudits ut på marknaden, har ofta varit till någon av den tidens mer kända samlare. Man får även anta att olika chefer inom Postverket har blivit inbjudna. Många av korten har blivit sparade och de har kommit ut på marknaden efterhand. Det är kanske inte så konstigt, eftersom de huvudsakligen skickades till framstående frimärksamlare.

Jag har gått igenom de olika frimärkstidningar som fanns vid tidpunkten. Samt-

liga har mer eller mindre omfattande artiklar om Postmuseums nyordnade svenska samlingar och om skriften som utgavs som handledning till samlingen. Men, ingenstans finns det någon uppgift rörande invigningen eller det speciella brevkort som denna artikel i första hand handlar om.

Inbjudningskort till Astley Levin.

Astley Levin

Själv har jag två av de 123 korten. Det första är det som jag inledningsvis omnämnde sitter i mitt exponat om Stockholms posthistoria. Vad som är extra roligt för mig, är att det är adresserat till professor Astley Levin, som var en pionjär inom samlandet av poststämplat, och vars omfattande samlingar av sådana redan 1918 donerades till Postmuseum, den kanske första riktigt viktiga donation som museet erhöll. Han gav dessutom samma år ut en skrift med titeln "Stockholms poststämplat 1686–1910", vars upplägg även kom att ligga till grund för de stämpelhandböcker som utgavs 1938 och 1952, där den senare används än idag. Professor Levin var dessutom föregångare inom sjukgymnastik och idrottsmedicin och hade även varit en av sju ledamöter i organisationskommittén för de olympiska spelen i Stockholm 1912, där han också ingick i ekonomisektionen och var ansvarig för "Medalj- och Märkeskommittén".

Nils Strandell

Mitt andra kort är skickat till en minst lika intressant person, nämligen Nils Strandell. Än idag, över 50 år efter hans död, återkom-

Inbjudningskort till Nils Strandell.

mer hans namn ofta i olika filatelistiska sammanhang. Han var i princip inblandad i allt som rörde filateli under många årtionden. Speciellt ska nämnas att det är Strandells omfattande samling av filatelistisk litteratur som är grunden till Postmuseums bibliotek, vilket är ett av de främsta filatelistiska biblioteken i världen. Lite av Nils Strandells omfattande betydelse för svensk filateli kan man också förstå, eftersom den finaste utmärkelse en svensk filatelist kan erhålla, är den så kallade Strandell-medaljen. För den som vill läsa mer om Strandell, skrev Björn Sylwan en omfattande artikel på 48 sidor om honom i *Poststryttaren* 2003. Den berör allt ifrån uppväxt, utbildning, arbete och familj, till hans samlande och alla de olika filatelistiska handlingar och projekt som han var inblandad i.

Katalogisering

Redan i filatelins tidiga skede, ansågs helsaker vara lika viktiga som frimärken, och de ingick i kataloger och frimärksalbum. I vissa av de senare skulle man klistra in endast valörstämpeln som då hade klippts av ifrån helsaken.

En storsamlare från Borås, som hette Hugo Olsson, och bland annat samlade på helsaker, utarbetade 1936 en skrift med titeln "Svenska Postverkets brevkort, kortbrev och frankokouvert", utgiven som nr 17 i "Meddelanden från Postmuseum". Inbjudningskortet från 1919 som denna artikel handlar om, finns inte med trots att skriften är på 200 sidor, ej heller andra PS-kort. Dessa ansågs då uppenbarligen inte vara helsaker. Samme man skrev även en artikel om "Postmuseums

svenska helsakssamling”, publicerad i den första årgången av *Postryttaren 1950*. Även här saknas alla PS-kort.

I den stora handboken om ”Sveriges Frankotecken 1855 – 1963”, som utgavs av Sveriges Filatelist-Förbund 1964, ingår heller inte dessa kort.

Sveriges Filatelist-Förbund utgav årligen en *Priskatalog över Sveriges Frimärken (SFF-katalogen)*. I 1967 års upplaga, utgiven 1966, förekommer Postmuseums brefkort för första gången. Under rubriken ”Jubileums- och Minneskort” har det fått nr 1A, för att man inte skulle behöva ändra på befintliga nummer för de övriga helsakerna i avsnittet. Katalogtexten lyder ”Invigningen i Postmuseum av frankoteckensavdelningen, 6 öre, upplaga 123 ex.”. Kortet saknar prissättning.

Från och med 1969 års upplaga har man lagt till ordet ”Essä”. Inför den stora utställningen Stockholmia 1974, omarbetades katalogen och titeln utökades till *Sveriges frimärken och helsaker, Specialkatalog*. I katalogen har ett nytt avsnitt införts under helsaker, med rubriken ”Postsaker och postsakskort” och med underrubrik ”Övertryckta helsaker för användning av postverket”. Nu finns det för första gången en bild på kortet som har placerats under detta avsnitt och som har fått nummer 1, trots att det inte har något övertryck enligt rubriken. Dessutom har ordet ”Essä” tagits bort och en text har lagts till: ”Postsakskort med påtryckt värdestämpel. Använt som bjudningskort till invigningen.” Kortet har dessutom prissatts för första gången, till 1.500 kronor.

Nästa gång någonting förutom priset förändras är i 1979-80 år upplaga, där antalet kort ändras från 123 till 128 ex. och dessutom 1K (ett känt) obegagnat. Fram till dess att den sista katalogen utgavs av Sveriges Filatelist-Förbund 1988-89, gjordes inga ytterligare ändringar. Därefter har helsaksdelen övertagits av *Facit-katalogen*. Senaste gången som helsaker ingick där var i *Facit Special 2015*. Bilden är utbytt eftersom katalogerna numera ges ut i färg, men alla texter för kortet är helt oförändrade sedan *SFF-katalogen 1979-80*.

Avslutning

I inledningen av artikeln satte jag upp ett antal frågeställningar, som jag hoppades kunna besvara. De flesta frågetecken har nog blivit uträtade, men inte den om antalet utgivna kort ska vara 123 eller 128 exemplar. På Postmuseums monterade blad står det 123 exemplar, och det finns inget som tyder på något annat. En gissning kan vara att man tolkat en handskriven trea som en åtta i samband att sättningen av texten gjordes om inför *SFF-katalogen 1979-80*.

När en *Facit-katalog* nästa gång även ska innefatta helsaker, bör texterna för Postmuseums brefkort från 1919 ses över. Dels bör det framgå att det var en nyinvigning av den svenska samlingen, vidare bör det ostämplade kortet tas bort samt antalet ändras från 128 till 123 exemplar. Egentligen skulle kanske kortet även flyttas till ett numera infört avsnitt med en rubrik som heter ”Postmusei Vernissagepostkort (med värdestämpel) (PMvpK)” och föras in där som första kort. Kortet passar ju egentligen inte in under den rubrik det har stått, eftersom det till skillnad mot övriga kort där, inte har något övertryck på valörstämpeln.

Det är egentligen ganska märkligt att det går att skriva så pass mycket omkring ett brevkort med en upplaga på endast 123 exemplar.

Slutligen vill jag tacka alla på Postmuseum som har hjälpt mig att få fram uppgifter samt ställt material till förfogande. Dessutom vill jag tacka de samlare som har kommit med olika synpunkter.

Litteratur

Facit Special 2015,
Malmö 2014.

Filatelistiska Meddelanden,
1919.

Hamberg, Erik,
Frimärksdonationer till Postmuseum,
Postryttaren 2006.
Stockholm 2006.

**Handbok öfver Sveriges frankotecken
1855–1920,**

Sveriges Filatelist-Förening.
Stockholm 1920.

**Handbok över Sveriges frankotecken
1855 – 1963,**

Sveriges Filatelist-Förbund.
Stockholm 1964.

**Handledning för besökande i
Postmuseum,**

Meddelanden från Postmuseum 1.
Stockholm 1919.

Mattson, Robert,

Frimärksrariteter i Postmuseum.
Postryttaren 2006.
Stockholm 2006.

Nordisk Filatelistisk Tidskrift,

1919.

**Officiell redogörelse för Olympiska
Spelen i Stockholm 1912,**

Stockholm 1913.

Olsson, Hugo,

Postmuseums svenska helsakssamling,
Postryttaren 1950.
Stockholm 1951.

Olsson, Hugo,

Svenska postverkets brevkort, kortbrev och
frankoküvert,
Meddelanden från Postmuseum, 17.
Stockholm 1936.

Rudbeck, Johannes,

Kort översikt av samlingarna i Postmuseum,
Meddelanden från Postmuseum, 4.
Stockholm 1924

Svensk Filatelistisk Tidskrift,

1919.

Sveriges Filatelist-Förbund,

Priskatalog över Sveriges frimärken,
Sveriges frimärken och helsaker,
specialkatalog.
Sverigekatalogen, specialkatalog.
1966-1988.

Sylwan, Björn,

Nils Strandell. Sveriges mest ryktbare filate-
list.
Postryttaren 2003.
Stockholm 2003.

Tidskriften Filatelia,

1919.

Otryckta källor

Postmuseum

Monterade blad ur Postmuseums samlingar.

Postmuseum

Svenska helsaker, provtryck etc.
IV Jubileums- och välgörenhetspostkort, sida
ur en maskinskriven förteckning avseende
monterade samlingar.